

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ФАКТОРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОГО СПЕЦІАЛІСТА

У статті розглядається формування та становлення духовності сучасного спеціаліста на засадах гуманістичного виховання.

Сьогодні, на межі віків і тисячоліть у період серйозних політичних, економічних, соціальних зламів, криз, катастрофічного падіння духовного, морального й культурного рівнів, норм поведінки, повної втрати попередніх духовних ідеалів та цінностей у нашій країні, життєво важливою для всього суспільства залишається проблема морального, гуманістичного виховання молодого покоління, як зазначає Л.Б. Кулікова [10, с. 125]. І ми з цим погоджуємося, адже проблема формування гуманістичного світогляду є не лише соціальною і філософською проблемою, а й насамперед науковою. А в процесі її розв'язання педагогіка стикається з деякими суперечностями. З одного боку, на думку В. Лопатинської, вона покликана, спираючись на загальнолюдський і національний духовний досвід, виховувати дітей на засадах гуманістичних ціннісних орієнтацій, а з іншого – повинна сприяти максимальній адаптації особистості в умовах сьогодення, інакше людина з ідеалізованими уявленнями про Істину, Добро і Красу, вийшовши на самостійний життєвий шлях, виявить свою безпомічність, незахищеність від жорстокої реальності [11, с. 27].

Гуманістичний смисл педагогічної діяльності властивий багатьом видатним учителям усіх часів і народів. Ще у XVII столітті чеський педагог-гуманіст Ян Амос Коменський порівнював учителя із садівником, який з любов'ю вирощує рослини в саду, з архітектором, який дбайливо забудовує знаннями всі куточки людської істоти, зі скульптором, який старанно обтесує і шліфує уми й душі людей, з полководцем, який енергійно веде наступ проти варварства і нещастя.

Визначний український філософ і просвітитель Г. С Сковорода вважав, що тільки щиро люблячи своїх вихованців, гуманно ставлячись до них, педагог може успішно формувати їхнє моральне обличчя, збуджувати й утверджувати в них любов до людей, "... помічати або розуміти; а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум'яніше любить, з радістю творить добро, безмежно і безмірно, наскільки це можливо".

Відомий німецький педагог і діяч у галузі народної освіти середини XIX століття Адольф Дістервег, якого називали учителем німецьких учителів, висував загальнолюдську мету виховання: служіння істині, добру, красі. "У кожному індивіді, в кожній нації повинен бути вихований образ думок, який називається гуманністю, – це прагнення до благородних загальнолюдських цілей".

Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський заклав теоретичні основи національної гуманної педагогіки. Ідеальний учитель, на його думку, тонко відчуває душевний стан своїх учнів, убачає в них особистості, які гідні такої самої поваги та визнання своїх прав, як і дорослі люди. Такий педагог прагне створювати взаємини, за яких виникає можливість особистісного впливу вчителя, його розуму, моральності, волі, характеру на особистість вихованця.

Ціла плеяда філософів і мислителів минулого намагалася збагнути взаємини, що складаються між людиною й суспільством. Цей інтерес не згасає і досі. У вітчизняній педагогічній науці першим, хто предметно й детально підійшов до вивчення гармонії стосунків людини й суспільства, був Василь Олександрович Сухомлинський [9, с. 116]. Відомий педагог по-новому, з гуманістичних позицій підійшов до розв'язання теоретичної й практичної проблеми взаємин між особою й колективом, створивши власну, неповторну педагогіку гуманізму, концептуально спрямовану на гармонію колективного та індивідуального елементів духовного життя, на культуру правильного точного бачення

людських стосунків, на культуру розуміння ролі своєї особистості в системі цих стосунків.

Нині проблема гуманістичного виховання є актуальною у сфері освіти, тому їй присвячено багато наукових праць, зокрема, зміст гуманістичного виховання крізь призму загальнолюдських цінностей розглядають В. Мазуркіна [12], В. Огнев'юк [14], а вплив українських національних традицій на гуманістичну спрямованість особистості є об'єктом дослідження О. Вишневського [6], Т. Дем'янюк [7], а також проблемі гуманістичного виховання присвячені праці таких науковців О. Пархоменко [15], Г. Калмиков [9], В. Лопатинська [11], М. Бахтін [2] та ін. Найновітнішою концепцією, де втілено демократичні, гуманістичні ідеї формування й розвитку особистості, є теорія І. Д. Беха про особистісно орієнтоване виховання [3], що є альтернативою директивній авторитарній педагогіці.

Тому, зазначивши праці, які досліджувались науковцями, ми побачили, що проблеми гуманістичного виховання розглядалися багатьма дослідниками, але вона не досить глибоко висвітлена щодо формування духовності молодих спеціалістів. Тому, завданням нашої статті є дослідження гуманістичних принципів та факторів педагогічного впливу на становлення духовності сучасного спеціаліста.

Зупинимось на значеннях понять “гуманізм ” та “ гуманістична спрямованість”. Гуманізм означає визнання певною особою самоцінності інших людей, любов до них і служіння їм. Не випадково під терміном «гуманізм» спочатку малося на увазі «людинолюбство»[2, с. 118]. Ідея гуманізму протягом розвитку суспільства слугувала соціокультурним підґрунтям існування людства як складова загальнолюдської моралі — настанов і вимог, спрямованих на підтримання необхідної єдності, цілісності людства, щоб забезпечити його самозбереження, виживання, само відтворення [11, с. 27]. Тобто, гуманізм – вираження особливого ставлення до людини як найвищої цінності життя; утвердження права людини на щастя, свободу, всебічний розвиток, прояв своїх можливостей та здібностей. Гуманістична спрямованість це – ставлення до особистості як до найвищої цінності, та визнання її права на свободу, щастя, вільний розвиток, прояв своїх здібностей [13].

Тому, як зазначає О. Пархоменко, оновлення парадигми змісту, форм і методів виховання гуманістично спрямованої особистості залежить від таких чинників, як: мета виховання; система виховання, в основу якої покладено особливості суспільно-політичного та соціально-економічного життя; час, відведений на проведення позаурочної діяльності; наявність відповідної матеріально-технічної бази в загальноосвітньому навчальному закладі; вікові особливості учнів (студентів), їхні інтереси й нахили; науково-теоретичний і методичний рівні, педагогічна компетентність класних керівників (кураторів); зв'язок виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу з реальною щоденною практикою. Спираючись на дослідження А. Бойко[4], Т. Дем'янюк [7], науковець вважає, що в основу ідеології оновлення змісту виховання гуманістично спрямованої особистості покладено такі ідеї: реалізм мети формування людини-гуманіста, яка керується абсолютними, вічними загальнолюдськими цінностями; національний підхід до змісту виховання, що передбачає засвоєння учнями здобутків культурно-історичного розвитку українського народу, його традицій, звичаїв, обрядів, моральних цінностей, загальноприйнятих норм і правил поведінки, формування гуманістичних рис особистості; спільний пошук зусиллями класного керівника й вихованців кращих зразків духовної культури й формування на цій основі власних гуманістичних цінностей. Вихідним тут, зазначає О. Пархоменко, є розвиток гуманістичних рис і моральних якостей підлітка, які, в свою чергу, допомагають йому самореалізуватися як особистості, навчитися формувати свою життєву позицію й розуміти себе та навколишніх [15, с. 29-30].

Зміст і характер праці сьогодні все більше вимагають від молодшої людини, вступаючої в самостійне життя, не тільки «найсучаснішої» освіти, глибокого знання

науково-технічних і економічних основ виробництва, але і високого інтелектуального і фізичного розвитку, свідомого, творчого відношення до праці. У нових умовах розвитку суспільства головним критерієм зрілості майбутніх фахівців стають готовність ухвалювати рішення, брати на себе відповідальність і діяти самостійно. От чому особливого значення набувають такі соціальні якості особистості, як гнучкість мислення, високий професіоналізм, компетентність, заповзятливість, уміння спілкуватися з партнерами, нестандартність підходу до рішення виникаючих проблем [5, с. 12].

Організуючи виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах, педагоги недостатньо враховують можливості й природні задатки дитини: на противагу суттєвим змінам у змісті виховання, наповнення його благородними ідеями вони орієнтуються лише на часткове його оновлення; повільно впроваджують активні форми позаурочної діяльності; виховні заходи не мають глибокої пізнавальної, розвивальної основи, не сприяють формуванню в памолоді почуття доброти, чуйності, милосердя, терпимості, взаємоповаги, співпереживання, толерантності тощо.

Формування особистості — безперервний і надзвичайно складний процес, у якому діє багато факторів. Особистість розвивається в процесі її соціалізації, виховання й саморозвитку. Є три групи обставин, за яких відбувається соціалізація. Це: макрофактори: суспільство, держава, планета, світ і навіть космос; мезофактори: етнокультурні умови й тип поселення, де живе і розвивається людина; мікрофактори (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні виховні заклади, релігійні організації, товариства ровесників, засоби масової комунікації та інші інститути виховання) [1, с. 32]. Звідси впливає що, на першому плані стоїть суспільство та держава, які зобов'язані створити всі умови для того, щоб мікрофактори могли позитивно впливати на формування особистості. Виховна діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, яка є фундаментом для формування та становлення особистості на гуманістичних засадах є важливою для розвитку особистості. Але вона не обмежується лише такими закладами, так як, нашою основною метою дослідження є вищі навчальні заклади, і зокрема, що стосується дослідження педагогічного впливу на становлення духовності сучасного спеціаліста на засадах гуманістичного виховання.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі спрямований на дорослу людину. Тому з погляду гуманістичної педагогіки його основним завданням є створення умов для саморозвитку, самовираження і самореалізації особистості. Викладач має не лише передавати студентові знання і професійні уміння, а й прилучати його до певної культури, розвиток і відтворення якої передбачають живе спілкування. З цього приводу К. Ушинський зауважував, що тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна створити характер [16, с. 233].

Ствердження гуманістичного мислення передбачає розуміння педагогом суспільно-економічних і політичних змін, що відбуваються; чутливість до зрушень в особистості вихованців, їх позицій, цінностей, потреб, мотивів; невпинне переосмислення своїх дій, удосконалення педагогічного процесу. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до студента, толерантність і справедливість, викладач тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності, виступає співучасником зміцнення демократичного ладу [13, с. 137]. Взагалі розглядаючи зміст виховання гуманістично спрямованої особистості можна стверджувати, що він визначається системою моральних знань і переконань, ціннісних орієнтацій, спрямованих на формування гуманної поведінки, потреби добровільного прийняття морального рішення, розвиток почуттів людяності, милосердя, доброти, толерантності тощо.

Процес формування гуманістичних цінностей, на думку В. Лопатинської, має бути суб'єкт-суб'єктною взаємодією педагогів зі студентами, механізмом якого є потреба в спілкуванні, повазі до людської гідності, піклування про людей, ціннісне ставлення до них, що забезпечується залученням учнів до гуманістично спрямованої діяльності й стосунків з навколишніми. Гуманні стосунки є мірою і вищим рівнем гуманістичних

цінностей [11, с. 28]. К. Д. Ушинський наголошував: “У вихованні все повинно базуватися на основі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання” [8, с. 93].

Змістовою стороною реалізації принципів гуманізму у виховному процесі є вияв загальнолюдських цінностей. Загальнолюдські цінності — це цінності, значущі не для якогось вузького кола людей, а те, що має значення для всього людства. Вони в тій чи іншій формі властиві всім соціальним спільнотам, соціальним групам, народам, хоча не у всіх виражені однаково. Особливості їх вираження залежать від особливостей культурно-історичного розвитку країни, її релігійних традицій, типу цивілізації. Тому виховання людини із загальнолюдських позицій – це виховання її як громадянина, патріота своєї Батьківщини. Отже, гуманізм означає і патріотизм, любов до своєї Батьківщини, виховання громадянської відповідальності, шанування звичаїв і законів своєї країни [2, с. 118].

У навчальних закладах широко застосовують різні форми виховної роботи, до яких слід залучати всіх студентів вищих навчальних закладів: фестивалі народної творчості, фольклорні свята, вечорниці, свята рідної мови, години поезії; засідання клубів, гуртків декоративно-ужиткового мистецтва та народних ремесел; виступи фольклорно-етнографічних гуртів тощо [15, с. 30-31]. За допомогою таких заходів можна залучати студентів до духовного життя, що є важливою метою, яка стоїть перед педагогами вищих навчальних закладів, не лише вчити, а й виховувати .

Свою діяльність педагоги повинні будувати, виходячи з гуманістичних засад і принципів, а саме: в центрі уваги стоїть особистість, яка є суб'єктом виховання й чия діяльність вони спрямовують на задоволення її інтересів, запитів, потреб. Спираючись на позитивні риси студента, його соціальний досвід, захоплення, його контакти в неформальному, нетрадиційному спілкуванні, педагоги постійно шукають оптимальні й ефективні форми роботи з формування милосердя, людяності, доброти; визначають роль кожного учасника в реалізації завдань і змісту роботи об'єднання, орієнтують на встановлення глибоко гуманних відносин з однолітками й старшими всередині самого об'єднання й поза ним; формують культуру спілкування, шанобливе ставлення до людей різних націй і народностей, етнічних і релігійних груп, що на сьогодні є досить актуальними питаннями (так як відомо багато випадків того, що частина молоді не адекватно сприймає молодих людей інших національностей та релігійних уподобань). Виховання студентів на основі пріоритету загальнолюдських цінностей набуває особливої значущості. Але здійснювати цей процес потрібно компетентно, не допускаючи формалізму штучного прив'язування національного до навчального процесу [1, с. 34].

Набагато простіше будувати виховання на примусі, авторитаризмі й насиллі, ніж на засадах гуманістичної педагогіки. Якщо саме зараз не докласти всіх зусиль до цілеспрямованого формування особистості, оздоровлення морально-психологічного клімату в усіх сферах, пробудження совісті, обов'язку, людяності й відповідальності, то в недалекому майбутньому всі негативні явища, які ми спостерігаємо сьогодні, можуть набути катастрофічних розмірів. Проблеми формування гуманістичних цінностей людини сьогодні стали, по суті, обов'язковою умовою виживання суспільства. На думку О. Пархоменко, формуванню у молодих людей відповідних оцінних ставлень і на цій основі вироблення ціннісного ставлення до себе, до інших людей та до життя загалом, навичок гуманної поведінки, прагнення діяти гуманно, добродійно й добродібно активно сприяють такі спеціальні курси, як «Основи толерантності», «Про тебе», «Пізнай себе», «Людина серед людей», «Самовиховання особистості» та ін [15, с. 32]. Гуманістичний підхід диктує, щоб як головна мета навчально-виховного процесу розглядалось усвідомлення передумов самореалізації особистості. Це означає дати студентам вищих навчальних закладів “той базисний духовний компонент, що визначає суть внутрішнього світу дитини, спрямованість, що втілюється у світогляді, переконаннях, знаннях, уміннях,

навичках, у відносинах, у діяльності та спілкуванні” (Б. Т. Ліхачов) [2, с. 118]. Прагнення до спільності з іншими людьми, до взаємної підтримки в суспільній психології нашого народу мали сильний імпульс розвитку. В нашій країні традиційно як головна мета навчально-виховного процесу висувалася підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного з найбільшою ефективністю працювати на виробництві на благо держави.

Аналізуючи виховний процес у вищому навчальному закладі, Н. Чибісова зазначає, що сьогодні для проведення виховного процесу у ВНЗ створюють чітку інфраструктуру, до складу якої входять такі суб'єкти виховної роботи: професорсько-викладацький колектив, ректорат, рада з виховної роботи, проректор з гуманітарної освіти й виховання, сектор організації виховної діяльності, заступник декана з питань організації виховної роботи, наставник (куратор) студентської групи, студентський клуб, центр культурології і організації дозвілля студентів, громадські студентські організації, вишівська газета (журнал), бібліотека, студентські спортивні об'єднання, студентські клуби за інтересами, колективи художньої самодіяльності, рада музею навчального закладу, центр психічного розвантаження і адаптації, служби людини та ін.

Але дані організаційні структури і викладачі в багатьох закладах не реалізують повністю своїх виховних можливостей. Зокрема, вони не приділяють належної уваги питанням формування особистості в навчальному процесі, залишають поза увагою поза-аудиторну роботу зі студентами, а якщо й проводять, то зводять її до консультацій, бесід у межах навчального курсу. Тому, Н. Чибісової наголошує, якщо у вищій школі виховну роботу буде визнано поряд з навчальною, навчально-методичною, науковою рівноправною складовою, то запрацює існуюча у вишах виховна, організаційна система, яка зможе ефективніше сприяти розвитку культури студента [17, с. 137-138].

Успіх у формуванні гуманістичних цінностей можна досягти лише тоді, коли цим процесом керуватиме значущий, авторитетний педагог, який буде посередником в усвідомленні вихованцем самого себе, своїх можливостей, особистісних та індивідуальних якостей, який пропагуватиме гуманістичні цінності не як такі, що лише прийняті в суспільстві, а як власні морально-духовні надбання [11, с. 30]. У сучасних умовах він повинен не тільки ознайомлювати молодих людей з новими знаннями, а й прилучати їх до культури, допомагати орієнтуватися в ній. Сьогодні не всі викладачі готові виконувати цю роль, не всі обізнані й володіють сучасними методиками викладання, можуть організовувати навчально-виховний процес так, як цього потребує час. Більшість викладачів сформувалася в радянські часи, дехто з них зміг перебудуватися, засвоїти сучасні духовні засади й працювати по-новому, використовуючи інноваційні навчально-виховні технології. Але навіть ті, які повсякчас удосконалюють свою викладацьку діяльність, потребують допомоги з боку держави, зокрема Міністерства освіти та науки, Академії педнаук [17, с. 138]. Тому, реалізація завдань виховання у студентських групах повинна здійснюватися через інститут кураторів. Діяльність куратора спрямована на здобуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій та розвиток індивідуальних якостей майбутнього фахівця.

З вище зазначеного зрозуміло, що формування та становлення духовності сучасного спеціаліста на засадах гуманістичного виховання – це складне завдання, яке постає перед закладами освіти, що є систематичним та послідовним, якщо ця системність чи послідовність порушується, то дуже важко піддається впливу перевиховання особистості. Тому, вища школа покликана готувати таких фахівців, які не тільки були б компетентними у своїй справі, але й зберігали духовні цінності, які склалися багатьма поколіннями. Так, як лише від молоді залежить майбутнє нашої держави.

Література

1. Атрощенко Т. Культура міжнаціонального спілкування в студентському середовищі // Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 31-35.

2. Бахтін М. Гуманізм як принцип виховання сучасної молоді / Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 117-120.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. — 343 с.
4. Бойко А. М. Парадигмальні напрями виховання: варіанти вибору // Рідна школа – 2001. – Березень. – С. 7-9.
5. Борисенко Ю., Гвильдис Е. Професійно-нравствена культура студента и роль куратора в ее формировании // Новий колегіум. – 2007. – № 4. – С. 11-35.
6. Вишневський О. Педагогіка в пошуках духовності // Рідна школа. – 2005. – № 7. – С. 3-5.
7. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: Навч.-метод, посібник. – К., 2006. – 415 с.
8. Жижко Т. Інтенсифікація професійної підготовки студентів: системний підхід / Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 92-96.
9. Калмиков Г.В. Випереджаючи свій час: гуманістичний погляд у майбутнє / Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4 (29). – С. 116-124.
10. Кулікова Л.Б. Духовний світ давніх греків як приклад виховання сучасних моральних цінностей/ Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4 (29). – С. 125-133.
11. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 27-30.
12. Мазуркіна В.О. Гуманізація взаємин учителів і старшокласників у позаурочній роботі загальноосвітньої школи. – К., 2001. – 47 с.
13. Мойсеюк Н. Педагогіка. Навчальний посібник. – К., 2007. – 656 с.
14. Огнев'юк В. О. Філософія освіти нині орієнтована на дитиноцентризм... // Почат. шк. – 2001. – № 3. – С. 1-3.
15. Пархоменко О.М. До питання оновлення парадигми виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка / Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1 (54). – С. 28-34.
16. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К., 2006. – 352 с.
17. Чибісова Н.Г. Формування культурної особистості – завдання сучасної освіти / Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3 (36). – С. 135-139.

УДК 81'23

Кравчина Т.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РІВНЕВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена психологічному аналізу й узагальненню основних підходів до вивчення рівнів розуміння тексту з позиції необхідності розвитку розумових здібностей студентів вищого навчального закладу.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших і найскладніших питань психології читання є розуміння тексту. З'ясування психологічних особливостей процесу розуміння тексту потребує визначення рівнів розуміння, які виступають визначальним моментом читання і при наявності яких читач дістає можливість усвідомити задум автора, проникнути у зміст твору і зробити відповідні висновки.

Мета даної статті - визначити основні рівні процесу розуміння тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя вивчення рівнів розуміння тексту стало предметом уваги для різних наук: філософії, психології, лінгвістики, семіології та ін. Відповідно до цього дослідники виділяють декілька підходів до вивчення даної проблеми: філософський - Г. Гадамер, М. Хайдеггер, А.А. Брудний; лінгвістичний - Л.П. Якубинський, В.В. Віноградов; психологічний - Н.І. Жинкін, Л.С. Виготський; психолінгвістичний - А.М. Шахнарович, А.А. Залевська, Ю.А. Сорокін, Т.М. Дрідзе; когнітивний - Т.А. Ван Дейк, В.З. Демьянков та ін.